

Emirhan Özçelik – Budin’den Şirvan’a Çerkes Ferhad Kethüda’nın Çalkantılı Kariyeri

Giriş

Osmanlı tarihinde düşük rütbeli devlet memurlarının hayat hikayelerini yazmak oldukça zordur. Devlet kayıtları ve birincil kaynaklarda böyle kişilerin hikayelerini takip edebilmek, özellikle on altıncı ve on yedinci yüzyıl için dikkatli çalışma ve tahlil gerektirir. Aynı isimde aynı mevkide yakın tarihte görevli bulunan onlarca şahıstan kimin hangisi olduğunu tespit edebilmek ve daha sonra bahis konusu edilecek kişinin hayatına dair yeni malumat toplayabilmek için bir başlangıç noktası, açıkçası bir lütuftur. Bu çalışmada çalkantılı kariyerinin peşine düşülecek Çerkes Ferhad Kethüda’ya dair kıymetli bir girizgâh yazan Âsafî Mehmed Çelebi esaslı bir lütufta bulunmuştur.

1578’de başlayan Acem seferlerine dönemin en meşhur komutanlarından Özdemiroğlu Osman Paşa yanında katılan Âsafî Mehmed Çelebi, Şecâ’atnâme başlıklı bir eser kaleme almıştı. Eserinde Osman Paşa’nın Şirvan’da geçirdiği beş yılda, Safevilere karşı gerçekleştirdiği mücadeleleri teferruatıyla anlatmıştır. Şecâ’atnâme’nin en önemli özelliklerinden biri toplamda 77 minyatür eklenerek anlatılan olayların görselleştirilmesiydi.[1] Ayrıca Âsafî gerek Safevilere esir düştükten sonra başından geçenlere yer ayırarak gerekse şahit olduğu olayları çeşitli açılardan değerlendirerek, eserinin hayatının bir dönemini anlatan bir anı kitabı haline getirmişti. İçinde bulunduğu dünyanın farklı yönlerine ışık tutan Âsafî tanıştığı, görüştüğü veya faaliyetlerinden haberdar olduğu pek çok farklı şahsiyeti de eserine taşımıştır.[2] Özdemiroğlu Osman Paşa’nın kapı kethüdası olması nedeniyle hakkında önemli bilgiler paylaştığı isimlerden biri Ferhad Kethüda olmuştur. Onun yaşamının ilk dönemi, Osman Paşa’yla münasebetleri ve en önemlisi yolsuzluklarıyla alakalı önemli bilgiler paylaşmıştır. Âsafî’nin sağladığı bilgilerden yola çıkarak Ferhad Kethüda’nın izini dönemin Osmanlı kayıtlarında bir noktaya kadar takip edilebilmek mümkündür.

Ferhad Kethüda Kimdi?

Özdemiroğlu Osman Paşa, 1578’de Şirvan’a yerleştikten ve Safevilerle sayısız mücadeleye girdikten sonra 1583 yılında başkente çağırılmıştır. Demirkapı’dan Kırım’a doğru yola çıkan Osman Paşa’nın yolculuğu gayet yorucu geçmiştir. Kış aylarının başlaması nedeniyle birçok kez bataklığa dönen yollarda saplanıp kalmıştır. Dahası yol üzerinde baskın yapan Ruslarla üç gün boyunca çatışmıştır. Âsafî, Osman Paşa ve yanındaki askerlerin seyahatinin zorlu bu kısımlarını anlatırken sahneye beklenmedik şekilde Ferhad Kethüda dahil olmuştur. Kaska isimli yerde Şirvan’a hazine götürmekle vazifelendirilen ve bu yüzden kendisine Şemahı valisi payesi verilen Ferhad, eski efendisiyle karşılaşınca eski defterler açılacaktır. Âsafî hikâyeyi bütüncül bir perspektiften anlatabilmek için meselenin en başına dönerek Ferhad Kethüda’nın kimliğini şöyle açıklamıştır:

Bir kişide kizb ola her bâr-kâr
Hiffeti kalur götürmez kâr-bâr
Buna benzer diyeyim sana mesel
İdeyim tafsil amân virse ecel

Hâceden mülk-i Halebde sâbıkâ
Var idi Yâbis dinür bir bed-likâ
Hayli mâl-dâr idi yâbis idi hem
Zâtına nâmı mülâbis idi hem
Dinür idi hem ana mâl eşeği
Ol idi şehir içre hammâl eşeği
Medh idüp evzâ'ın eğmiş idi baş
Ol idi pinti hamide hâce taş
Var idi anda anun bir bendesi
Akçesiyle müşteri efgendesi
Adı Ferhad u müşekkel bir cüvân
Vaslına tâlib idi pîr ü cüvân
Tâ küçüklükden de öğretmiş idi
Müft akçe harcı hoş gelmiş idi
Hâceler itmez idi mâlin diriğ
Mâl yanında misâl-i hâk ü rîğ
Hayli mâle vâsıl oldu sonra bu
İştihârı var gezdi sûbesû
Kuvvet-i mâliyle oldu kethüdâ
Eyler oldu 'âleme cevır ü cefâ
Hizmeti itmiş anı çün iktizâ
Eylemiş Osman Paşa kethüdâ[3]

Âsafî, Ferhad Kethüda'nın efendisi olan Yâbis isimli ve Halepli bir tacirden bahsetmişti. Bu adam mala tamah eden, cimri ve pinti biriydi. Bu yüzden şehirde kendisine mal ve hammâl eşeği lakabı takılmıştı. Heybetli bir genç olan Ferhad ise küçük yaşlarından itibaren bu Halepli tüccarın bendesi olmuş ve efendisinin para kazanmadaki maharetlerini zamanla öğrenmişti. Üstelik tüccarın cimriliği Ferhad'a yaramış, uzun süre yanında bedavacı olarak yaşadktan sonra o ölünce bütün mülküne sahip olmuştu. Ferhad daha sonra farklı beldelerde ticaret yaparak şöhret kazanmıştı ve bu sayede kethüda dahi olmuştu. Fakat aynı zamanda çevresindekilere zulmetmekten de kaçınıyordu. Zenginliği ve şöhretine karşılığında en sonunda Özdemiroğlu Osman Paşa "mecburen" Ferhad'ı kethüdası olarak yanına almıştı.

Âsafî'nin karşılaştığı ve muhtemelen sohbet ettiği Ferhad Kethüda'nın gençliği hakkındaki bu bilgileri bizzat kendisinde dinlemiş olması mümkündür. Daha önemlisi Ferhad Kethüda'nın erken yaşamını daha sonra bulaşacağı yolsuzlukların temelinde yatan ahlaki bozukluğu öne çıkarmak amacıyla tahrif ederek kurgulamış gibidir. Kuru tabiatlı karakter anlamına gelen yâbis ifadesini Ferhad'ın tüccar efendisinin adı olarak kullanmış ve böylece onun ahlaken kötü bir adamın yanında yetiştiğini vurgulamıştı. Ferhad bu tüccardan miras aldığı maddi güçle, Halep bölgesinde tanınan biri haline gelmişti. Ancak, gücünü suistimal ederek insanlara kötü davranmakta kaçınmamıştı. Âsafî'nin anlatısındaki en dikkate değer bölüm ise Özdemiroğlu Osman Paşa'nın, Ferhad Kethüda'yı zengin bir tüccar olduğu için hizmetine almasıydı. Kendisi onca kötü ifadeden sonra efendisi Osman Paşa'nın ahlaki açıdan sakıncalı sayılabilecek bu kararını gizlememişti. Peki Osman Paşa'yı, Ferhad'ı kethüdası olarak yanına almaya mecbur kalmasındaki gerekçe ne olabilirdi?

Osman Paşa ve Ferhad Kethüda arasındaki ilişkiyi daha iyi kavrayabilmek için öncelikle Ferhad'ın memuriyeti hakkında fikir yürütmek gerekir. Bir tüccar olarak Ferhad'ın Halep'te kethüda olması, taşra idaresinde kethüdaların belirginleşen rolüyle bağlantılı olmalıdır. Şehirlerde sancak müteselliminin fonksiyonunu icra eden voyvodaların vilâyet kethüdası denilen yardımcıları vardı. Şehir kethüdası olarak

bilinen bu görevliler halkın hizmetlerini görmek üzere seçilirdi, bu nedenle kendilerine “şehir âyanı” da denilirdi. Şehir kethüdaları genellikle tüccar ve seçkin esnaf arasından seçilirdi. Halkın serbestçe seçtiği bu kethüdalar, idarecilerle halk arasındaki temsil işlevini yerine getirirdi.[4] Zengin bir tüccar olduğundan Ferhad’ın halk tarafından kethüda olarak seçildiği kabul edilebilir. Eğer Âsafî’nin iddiaları doğruysa kendisi bir süre sonra mevkinin suistimal etmekten çekinmemişti.

Ferhad Kethüda’nın Halep’in yerlilerinden olduğu düşünülürse Özdemiroğlu Osman Paşa ile ilişkisinin nasıl başladığını anlamak ikinci meselemizdir. Osman Paşa, Yemen, Habeş ve Mısır’da valilik yapmıştı fakat Halep eyaletinde görev almamıştı. Bazı kayıtlardan yola çıkarak onun Ferhad Kethüda ile ilk münasebetini 1573-1576 yılları arasındaki Basra valiliği sırasında kurduğu ileri sürülebilir.[5] Bir hükümde Basra Valisi Osman Paşa’nın Hama sancağında 20.550 akçe ile zeamete sahip kethüdası Ferhad’a terakki rica ettiği ve Ferhad’a dört bin akçe terakki verildiği öğrenilmektedir.[6] Ferhad’ın, Basra beylerbeyi iken Osman Paşa’nın kethüdası olduğuna işaret eden bu bilgi kıymetlidir. Üstelik Âsafî’nin Halep merkezli anlatısını da destekler çünkü Hama, Halep eyaletine bağlı sancaklardan biridir.[7] Dolayısıyla Ferhad Kethüda ile Osman Paşa’nın bu dönemde tanıştığı ve Ferhad’ın Osman Paşa’nın hizmetine girdiği söylenebilir. Peki nasıl? Bu soruya Osman Paşa’nın Basra valiliği sırasındaki faaliyetleri cevap sağlayabilir.

Özdemiroğlu Osman Paşa açısından Basra valiliği Yemen’de uzun yıllar süren yöneticiliğini takip eden süreçte itibar ve mevki kaybı yaşadığı bir döneme denk gelmektedir. Yemen seferini baltaladığı suçlamasıyla 1569’da İstanbul’a çağrılan Osman Paşa, yaklaşık bir sene şehrin içine sokulmamış ve surların dışında otağında kalmaya zorlanmıştı. Osman Paşa’nın gördüğü kötü muamele, maddi sıkıntılarını artırmış; harem ve kapı halkının giderlerini karşılamakta zorluk yaşamıştı. 1571’de Lahsa’ya atandığını öğrenince bu eyaletin kendisini doyrumayacağını belirterek rahatsızlığını dile getirmişti.[8] Başka şansı olmayan Osman Paşa Lahsa’ya gitmiş ve 1573 yılının başlarında Basra beylerbeyliğine terfi etmişti.

Yaklaşık  yıl süren Basra valiliğinin Osman Paşa için iki farklı sonucu olmuştur. Bir taraftan adaletli yönetimi ve askerlerin maaşlarını vaktinde ödemesinden dolayı sultanın takdirini kazanabilmişti.[9] Diğer taraftan Osman Paşa’nın Basra valiliği sırasında yaptıkları teftiş edilmeye başlanmış ve hakkında ciddi suçlamalar gün yüzüne çıkmıştı. Dört yüz nefer için hazineden altmış sekiz buçuk yk akçe çıkarmakla, gümrük muhasebelerinde usulsüzlükler yapmakla, hazineden emirsiz narh vermekle, devlet memurları ve halktan zulümle mahsul toplayıp hazineye koymamakla, donanma için kullanılacak malzemeleri kendi işlerine sarf etmekle suçlanmıştı. Soruşturma kapsamında Osman Paşa’nın kethdalarından Hüsrev ve mal defterdarı Mehmed de şüpheliler arasına alınmıştır. Onlar zamanında tutulan bütün defterler mühürlenerek İstanbul’a gnderilmışti. Osman Paşa’dan da teftiş öncesinde altmış adamını başkente göndermesi istenmiştir. Paşa ise bu kadar adamını gnderemeyeceğini açıklayarak kendi vekillerinin nezaretinde görülecek soruşturmanın sonucunu kabul edeceğini beyan etmişti.[10]

Özdemiroğlu Osman Paşa’nın İstanbul’da yaşadığı maddi darboğaz, Basra’da gerçekleştirdiği yolsuzluklara zemin hazırlamış olabilir. Bu dönemde Osman Paşa’nın hizmetinde giren Ferhad Kethüda gelişmelerin neresine konumlandırılabilir? Basra’da usulsüz biçimde gümrük ve narh düzenlemeleri yaptığı ortaya çıkan Osman Paşa, anlaşılan Hint ve Asya’dan gelen malların, Basra’dan şam ve Halep’e dağıldığı bölgelerarası ticarete de nüfuz etmişti. Ferhad Kethüda, Özdemiroğlu Osman Paşa’nın ticari işlerine bir noktada dahil olmuş ve zamanla onun hizmetine girmiş olabilirdi. Bir diğer ihtimal ise Basra’ya komşu Lahsa eyaletine vali atandığı zaman sıkıntılı olan Osman Paşa’nın, bu dönem Ferhad Kethüda ile tanışması ve maddi desteğini almasıydı. Åsafi’nin, Ferhad Kethüda’yı “mecburen” kethüdası olarak hizmetine aldığına yaptığı vurgu bunun karşılığı olabilir. Son olarak Ferhad’ın bu dönemde zemet sahibi olması Osman Paşa’nın inisiyatifinin bir neticesidir denebilir, zira paşa kapısında da olsa eyalet yönetiminde faydalı işler yapanlara zemet verilebiliyordu.[11]

Hakkında açılan soruşturma sırasında Özdemiroğlu Osman Paşa, Diyarbakır valiliği görevinden alınmıştı. Ferhad Kethüda muhtemelen soruşturma kapsamında Osman Paşa’nın İstanbul’a gönderdiği isimlerden biriydi. Diğer bir ifadeyle, Osman Paşa başkentte çıkarlarını koruması için bu dönemde kapı kethüdası olarak Ferhad Kethüda’yı görevlendirmişti. Bundan sonra ikili arasında münasebet Ferhad Kethüda’nın yan çizmesiyle onarılamayacak biçimde bozulmuştu.

Ferhad Kethüda’nın Budin’e Kaçması

Yolsuzluk suçlamasıyla mevkinin kaybeden ve açıkta kalan Özdemiroğlu Osman Paşa için 1578’de başlayan Safevi seferleri bulunmaz bir fırsattı. Seferlerde göstereceği faaliyetlerle itibarını kurtarabilirdi. Mart 1578’de III. Murad’a mektup gönderip şecaati ve şeametinden bahsetmiş ve sefere katılma isteğini dile getirmişti. III. Murad, Paşa’nın isteğine cevaben kapı askerlerini hazırlayıp Serdar Lala Mustafa Paşa’nın emrine girmesini buyurmuştu.[12] Bu dönemde Özdemiroğlu Osman Paşa’nın başkentte işleriyle ilgilenen ve muhtemelen efendisinin Sultan III. Murad’a yazdığı mektubu teslim eden Ferhad

Kethüda, Osman Paşa'nın sefere katılmasında pay sahi olabilirdi. Ancak, henüz seferin ilk senesinde efendisine ihanet etmişti.

1579 yılının sonbaharında Osman Paşa, kapı kethüdası Ferhad hakkında başkente ilk şikayetini sundu. Şikayete cevaben yazılan hükümde, Serdar Lala Mustafa Paşa ile Osman Paşa'dan gelen bilgiler paylaşılmıştı. Buna göre Ferhad Kethüda, Osman Paşa'ya ait elli bin flori ve bir miktar mücevheri çalmakla suçlanmıştı. Aslında Osman Paşa para ve değerli eşyaları başkentte şahsını ilgilendiren önemli işleri halletmesi için kethüdasına göndermişti. Lakin Ferhad işleri görmediği gibi emanetlerle beraber ortadan kaybolmuştu. Hükümde serdar ve Osman Paşa'ya, Ferhad'ın yakalanması için bir çavuşbaşı görevlendirildiği haber verilmiş, Ferhad'ın bulunması halinde mallarını ve aldıklarını tespit edileceği belirtilmişti.[13]

Ferhad'ın yaptığı hırsızlık halihazırda yolsuzlukla suçlanan ve bu yüzden kendi kapısıyla sefere çıkmak zorunda kalan Osman Paşa'ya maddi açıdan yeni bir sıkıntı yaratmıştı. Âsafî, Paşa'nın Basra'da yaptıklarına temas etmeden kurguladığı anlatının devamında Ferhad Kethüda'nın yüz bin altını adeta saçıp savurarak erittiğini ima etmiştir. Ona göre altınlarının eksildiğini anlayan Osman Paşa parmak hesabına başlamıştır. Teftiş edildiğinin farkına varan Ferhad ise yakalanmamak için tâ Budin'e kaçmıştır:[14]

İş budur diyü hemân ol na-bekâr
Çekmedi zahmet yanında ne çıkar
Yüz bin altunun su koydu başına
Virdi dehrün mîrîne kallâşına
İstedi paşa bu gavre irmeğe
Başladı barmak hisâbın virmeğe
Tutdu çin bu kâr-ı teftîşe karâr
Tâ Budun serhaddine firâr

Olayı daha ilginç duruma getiren ise Ferhad Kethüda ile aynı zamanda Osman Paşa'nın kapıcıbaşı Mustafa da elli bin flori ile ortadan kaybolmasıydı. Aynı Ferhad gibi Kapıcıbaşı Mustafa'ya da bu para mahiyeti açıklanmayan bazı işleri halletmesi için kaçmadan önce Paşa tarafından verilmişti. Yine Serdar Lala Mustafa Paşa'ya gönderilen hükümden öğrenildiğine göre Kapıcıbaşı Mustafa Erzurum'da görülmüştü ve yakalanması için adam gönderilmişti. Kapı kethüdası ve kapıcıbaşı ihaneti sırasında Osman Paşa Şirvan'daydı.[15] Anlaşılan Ferhad Kethüda'nın firarı Osman Paşa 1578'de Osmanlıların ele geçirdiği Şirvan'a beylerbeyi olarak tayin edildikten sonra gerçekleşmişti. Paşa buraya yerleştikten sonra atanmasının karşılığı olarak başkentteki devletlülere belirli hediyeleri takdim etmesi için Ferhad Kethüda'ya para ve değerli eşya göndermiş olmalıdır. Fakat Ferhad emanet edilen para ve mücevherlerle beklenmedik şekilde Budin'e firar etmişti.

Ferhad Kethüda'nın, Kapıcıbaşı Mustafa ile ortak hareket ettiğini iler sürmek mümkün olmasa da ikisinin aynı tarihlerde Osman Paşa'dan kayda değer miktarda para çalması en azından bu işi birbirinden habersiz yürütmediklerini düşündürür. Gerçi Kapıcıbaşı Mustafa nispeten Şirvan'a yakın bir yer olan Erzurum'da yakalanabilmişti fakat Ferhad Kethüda Budin'e kadar izini kaybetmeyi başarmıştı. Onun Budin'de olduğunun nasıl öğrenildiği meçhuldür. Belki Osman Paşa veyahut Ferhad'ı tanıyanlar Budin'deki bazı kişilerle bağlantısı olduğunu biliyorlardı ve oraya kaçacağını düşünmüşlerdi.

Ferhad Kethüda Budin'de kime sığınmıştı? Bu meseleyi en azından tartışabilmeye imkan sağlayacak ilginç bir kayıt mevcuttur. Ferhad'ın hırsızlığının hükümet tarafından öğrenilmesinden bir süre önce

Budin valisinin kaymakamı Ferhad Kethüda, Hama'da 20.500 akçe zeametden mazul Ferhad oğlu Mehmed'in tumarının Budin'e nakledilmesini istemişti.[16] Kayıttaki bu bilgiden eskiden Çerkes Ferhad Kethüda'ya ait olan zeamet belirlenmiş bir zaman sonra kendi oğluna geçtiği ve ardından oğlunun bu zeameti kaybettiği iddiasında bulunulabilir. Belki de Çerkes Ferhad Kethüda, Osman Paşa'nın parasını çalmayı bir müddettir planlıyordu ve olay ortaya çıkınca açılacak kovuşturma sırasında oğlunun zarar görmemesini istememişti. Tabii ihtimaller üzerine kurulan bu anlatının diğer önemli noktası Çerkes Ferhad'ın halihazırda Budin valisinin kethüdası ve aynı zamanda adaşı Ferhad Kethüda ile münasebetinin olmasıydı. İki adaşın ne zaman ve nasıl tanışmış olabileceği, kendi beyanlarına başvurmadan öğrenilebilecek gibi değildir. Elimizdeki bilgilerle ileri sürebileceğimiz yegâne teori, yine Ferhad Kethüda'nın tacirlik yılları sırasında imparatorluğun bu uzak noktasındaki adaşıyla bir şekilde tanışmış olma ihtimalidir.

Ferhad Kethüda'nın Budin'de olduğu öğrenilince Budin valisine bir hüküm yazılmıştı. Hükümde önce eski Diyarbakır valisi Osman Paşa'nın kapı kethüdası olan Çerkes Ferhad'ın o bölgede bulunduğu dair gelen istihbarattan bahsedilmişti. Valiye hâlâ Budin'de olduğu düşünülen Ferhad Kethüda'yı acilen görevli çavuşbaşına teslim edip İstanbul'a göndermesi emredilmişti.[17] Bu hüküm, Ferhad Kethüda hakkında önemli bir başka bilgiyi de ortaya çıkarmıştı. Ferhad Kethüda tıpkı Özdemiroğlu Osman Paşa gibi Çerkes soyluydu. Bu durum aralarındaki ilişkinin gelişmesinde soydaşlığın da rol oynadığını belirtmeye imkân tanır. Çerkes Ferhad Kethüda anlaşıldığı kadarıyla fazla direnmeden kendisi almaya gelen çavuşbaşına teslim edilmişti.

Ferhad Kethüda Şemahı Yollarında

1578'de Şirvan'a yerleşen Özdemiroğlu Osman Paşa yaklaşık beş sene boyunca emrindeki mütevazı kuvvetlerle Safevi birliklerine karşı mücadele etmişti. 1581 senesinden itibaren Şirvan'da sıkıntıları artınca başkentten daha sık şekilde askerî destek talep etmeye başlamıştı. Mesela Âsafî'nin anlattığı ve bir minyatürle görselleştiren önemli olaylardan birinde, Şirvan muhafazasında bulunması gereken dört yüze yakın yeniçeri, Paşa'nın yanından kavga ederek ayrılmıştı. Bu gelişmenin detayları başkente de iletilmişti.[18] Bunun üzerine Sultan III. Murad, Şirvan'da kalan yeniçerilere Osman Paşa'ya itaat etmelerini emretmiş ve ihtiyaçları için gerekli hazinenin yollanacağını bildirmişti.[19]

Ferhad Kethüda'nın İstanbul'dan Şemahı'ya gitmesine Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şirvan'da yaşadığı askerî sıkıntılar ve bölgede teşekkül etmeye başlayan Osmanlı idaresinin ihtiyaçları vesile olmuştu. Fakat bu konuya gelmeden önce Budin'de yakalandıktan sonra Ferhad'ın başından geçenlere bakmakta fayda vardır. Hakkında hırsızlık suçlaması olan Ferhad'a nasıl muamele edildiğine dair eldeki tek bilgileri Âsafî sağlamaktadır. Âsafî'ye bakılırsa, Budin'de görevli çavuş onu teslim alıp başkente getirmişti. Osman Paşa'dan çaldığı paraların tazmin edilmesi için şahsına ait mal ve paralar bir defterde kaydedilmişti. Ferhad'ın teftişi başlamak ve cezası belirlenmek üzereyken Âsafî araya girmiş ve Osman Paşa ile görüşerek onun affedilmesini istemişti. Paşa'ya şanını böyle bir adam yüzünden lekelememesini tavsiye etmiş ve giden malın peşinden koşmanın fayda vermeyeceğini söylemişti. Âsafî'nin sözlerini dinleyen Osman Paşa neticede Ferhad Kethüdayı affetmiş fakat ona artık hizmetine ihtiyacı olmadığını bildirmeyi unutmamıştı.[20] Anlaşılan Osman Paşa kararını başkente iletince Ferhad'ın soruşturması da kapanmıştı.

1579 yılında Osman Paşa ile ilişkisi sona eren Ferhad Kethüda'nın, İstanbul'da en azından kötü muamele görmediği anlaşılmaktadır. Özellikle 1581 yılından itibaren Şirvan'da askerî ve ekonomik zorluklarla boğuşan Osman Paşa'ya destek gönderilmesine karar verilince Ferhad yeniden tarih sahnesine çıkmıştı. Paşa'ya bu konuda yazılan bir hükümde Rumeli eyaletinin sağ ve sol kolunda zeamet ve tımar

sahiplerinden önceki sene sefere gitmeyen sekiz bin askerin Şirvan'a sevk edileceği haber verilmişti. Bu birliklerin başına ise tanıdık bir isim olan Ferhad'ın başbuğ tayin edileceği bildirilmişti.[21] Ferhad Kethüda'nın destek ordusuna başbuğluk edeceğine dair Şirvan'ın yerel beylerine yazılan hükümlerde ise farklı açıklamalar yapılmıştı. Bölgeye gönderilecek destek ordusunun on bin askerden oluştuğu belirtilirken Ferhad'dan da Osman Paşa'nın kapı kethüdası olarak bahsedilmişti.[22]

Ferhad Kethüda 1581 yılında Şirvan'a gitmekle görevlendirilmesine rağmen bu vazifeyi yerine getirememişti. Zira onun yerine destek ordusunun başına Emektar Cafer Paşa tayin edilecekti.[23] Bu değişiklik Ferhad'ın Şemahı serüvenine son vermeyecek aksine yeni bir mahiyet kazandıracaktır. Şirvan'da Özdemiroğlu Osman Paşa'nın zamanla başardıkları ve bu süreçte artan askerî ihtiyaçları Ferhad'a yeniden Şirvan yolunu açmıştı. Bu meyanda Haziran 1583'de Özdemiroğlu Osman Paşa'ya yazılan hükmün ana mevzuları Şirvan'daki son durum ve alınacak önlemlerdi. Emektar Cafer Paşa'nın emrinde destek ordusunun yola çıktığı bu dönemde, Osman Paşa özellikle Şirvan'da teşekkül edecek vilayetlerle alakalı isteklerini dile getirmişti. Şemahı, Demirkapı ve Şeki'de beylerbeyliklerin ihdasının elzem olduğunu belirten Paşa, bu eyaletleri idare edecek yöneticilere ihtiyaç duyduğunu bildirmişti. Sultan III. Murad ise Şemahı valiliği için Ferhad Kethüda'yı uygun görmüştü. İstanbul'da kethüdalık hizmetinde bulunan ve "sadakat ve istikameti ile meşhur" Ferhad Kethüda'yı bu eyaletin valisi tayin etmişti. Hükümde ayrıca Ferhad'ın aslında Temeşvar'a bağlı Lipova sancakbeyliği için düşünüldüğü fakat bu tayinin gerçekleşmediği belirtilmişti. Altmış bin akçelik zeameti olan Ferhad, Şemahı valiliği yanında Şirvan'da Osman Paşa'ya askerî destek ulaştırmaktan da mesuldü. Bu vazife için görevlendirilen bölükbaşının başarısız olması üzerine Ferhad Demirkapı'ya gidecek askerlere başbuğluk edecekti. Bölgede bulunan kapıkullarına gönderilecek hazine ve Kulzüm Denizi'nde inşa edilecek gemilerin ihtiyaçları da ona teslim edilip gönderilecekti. Hükümün sonunda Osman Paşa'ya eski kethüdası Ferhad'ı istihdam etmesi tembihlenmişti.[24]

Kethüdalıktan valiliğe terfi eden Ferhad'ın Şirvan'a gitmeden önce Kefe'ye varması ve burada gerekli hazırlıkları yapıp Şemahı yolculuğuna başlaması planlanmıştı. Bu süreçte Şirvan'daki yerel yöneticilere de Ferhad Paşa'nın Şirvan valisi atandığı bildirilmişti. Aynı şekilde Osman Paşa'ya gönderilen diğer hükümlerde de Şirvan beylerbeyliği payesinin eski kapı kethüdası Ferhad'a verildiği hatırlatılmıştı.[25] Âsafî de Ferhad'ın "mîrimîran" olmak için Şirvan'a hazine ve asker götürme şartını kabul ettiğini yazmıştı. Ferhad Paşa yeni görev yerine ulaşmak için önce gemiyle Kefe'ye geçmişti. Burada hazırlıklarını sürdürürken, Osmanlılarla anlaşmazlık yaşayan Kırımîlilerin neden olduğu karışıklıklar yüzünden yolculuğu gecikmişti.[26]

Kefe'ye vardktan sonra Ferhad Kethüda toplanacak ordunun sorunlarıyla ilgilenmeye başlamıştı. Başkente gönderdiği bir mektupta, Demirkapı'ya gitmesi emredilen topçu ve top arabacılarından vazifesini yerine getirmeyenleri teftiş etmek için yetki verilmesini talep etmişti. İsteği kabul edilerek, suiistimal gösterenleri azletmesine izin verilmişti.[27] Kefe'de ikameti uzadıkça Ferhad Paşa farklı meselelerle ilgilenmeye de başlamıştı. Safevilerle gerçekleşen mücadeleler esnasında vefat eden Silistre sancakbeyi Yakup Bey'in Kefe'de kalan beş yük harçlık akçesini, cephanesi ve diğer eşyalarını toplamak için görevlendirilmişti. Topladıklarını bir çavuşa vererek İstanbul'a eksiksiz göndermişti.[28]

Vakit geçtikçe Ferhad Paşa'nın Kefe'deki bekleyişi hükümeti tedirgin etmeye başlamıştı. Bu meyanda kendisine gönderilen bir hükümde başkentten hazinenin Kefe'ye vardığı ve Şirvan'daki Rumeli askerlerine gönderilecek harçlıkların Silistre'ye ulaştığı söylenmiş; daha fazla beklemeden bu akçeleri toplayıp Demirkapı'ya doğru yola çıkması emredilmişti.[29] Ferhad Paşa muhtemelen Kefe'de topçu ve top arabacılarına yönelik teftişi nedeniyle Demirkapı'ya gidecek topların gecikmesine neden olmuştu. Artık İstanbul'a dönmeye hazırlanan Osman Paşa'ya bölgenin muhafazası için oldukça mühim olan topların Ferhad Paşa kontrolünde bölgeye ulaştırılacağı haber verilmişti.[30]

Âsafî, Kefe'de geçirdiği uzun dönemin ardından Ferhad Paşa'nın 1584 yılının baharında Şirvan'a doğru harekete geçtiğini ileri sürer. Ayrıca Ferhad'ın yolculuğu ve Şemahı'ya gitmekten feragat etmesine neden olan olayları anlatır. Âsafî'ye göre, Ferhad Paşa menzillerin birinde kendisine teslim edilen at ve koyunları çalmaya kalkışmıştı. Bu hayvanları Şirvan'da satıp kar etmeyi niyetleniyordu. Fakat onun amacını anlayan destek ordusundaki yaya-başları duruma müdahale etmişti. Ferhad Paşa'nın huzuruna

çıkarak emanet edilen hazinenin kul askerlerinin ulufelerini ödemek için verildiğini hatırlatmışlardı. Yaya-başları yaptığı için yanlışlığına dikkat çekmek amacıyla Ferhad'a Kırım'da kurtların çok olduğunu misal vererek usulsüz aldığı koyunların kurtlar tarafından telef edileceğini söylemişlerdi. En sonunda onun elinden hazineyi alıp asker arasında hakkıyla dağıtmışlardı.

Âsafî, Ferhad Kethüda'yı bir kez daha aç gözlülük ve hırsızlıkla itham ettiği bu hadisenin ardından onun Osman Paşa ile yol üzerinde karşılaşmasına anlatır. Kaska adlı yerde Osman Paşa eski kethüdasıyla karşılaşınca geçmişte yaşananları gündeme getirmemeyi tercih etmişti. Bunun yerine güncel olaylar üzerinden Ferhad'a bazı tavsiyeler vermişti. Osman Paşa, mala tamahı ve usulsüz faaliyetleriyle eski efendisinden sonra emri altındaki asker de tepkisini çeken Ferhad'a açıkça serhad bölgesinde zorlu bu görevi yerine getiremeyeceğini söylemişti. Ona böyle bir vazifeyi üstlenerek ateşten gömlek giydiğini söyleyerek kethüdasını iyice korkutmuştu. Tecrübeli Osman Paşa'nın sözlerinden etkilenen Ferhad Kethüda, o saatten sonra Şirvan'a gitmemenin yollarını aramaya başlamıştı. Önce Osman Paşa'nın üç gün boyunca çatıştığı Rusları bahane gösterip destek ordusunu yolculuktan vazgeçirmek istemişti. Zamanla çavuşlar farklı tutumlar aldıkça Ferhad çıkmaza girmiş, hatta bir noktada atına atlayıp kaçmayı düşünmüştü. Vaziyet iyice kötüye dönünce bir kez daha Osman Paşa'nın huzuruna çıkmıştı. Osman Paşa ise adeta intikam alırcasına eski kethüdasını akıbeti hakkında tekrar korkutmuş ve ahlaksızlığını yüzüne vurup kendisini aşağılamıştı. Âsafî rivayetinin sonunda Ferhad Paşa'nın Şirvan'a gidemediğini ve Erzurum'a sığındığını iddia etmişti. Serhadde götürmesi gereken hazine ve teçhizat ise bu esnada harcanıp dağılmıştı.[31]

Âsafî, Ferhad Paşa'nın Şirvan bölgesine gitmediğini yazmasına rağmen, onun Şemahı'ya vardığı malumdur. Şubat 1585'de eski Şemahı valisi olan Mustafa Paşa'ya gönderilen hükümde Ferhad Kethüda'nın askerlerle yolda olduğu haber verilmişti. Mustafa Paşa'ya o gelene kadar Şemahı muhafazasında beklemesi emredilmişti.[32] Şirvan muhafazasında olan Emektar Cafer Paşa'ya da asker ve hazinenin Ferhad Kethüda ile gönderildiği bildirilmişti.[33] Osman Paşa'ya ihaneti nedeniyle Ferhad'a karşı menfi bir tavır alan Âsafî, anlatılan olayları çarpıtmıştı. Ancak, Ferhad Kethüda'nın Şemahı'ya beklenenden daha geç bir tarihte ulaştığı bir gerçektir. Âsafî'nin olayları anlattığı tarihe yakın bir zamanda Şemahı Valisi unvanıyla Ferhad Paşa'ya yazılan bir hüküm mevcuttur. Hükümün yazıldığı tarihte hâlâ Kefe'de olan Ferhad Paşa'ya Kırım Hanı İslam Giray ve eski Bosna beylerbeyinin durumu hakkında sorular sorulmuştu. Ayrıca baharda Demirkapı'ya asker, hazine ve teçhizatı götürüp götürmeyeceği hakkında rapor vermesi istenilmişti.[34] Anlatılan Kırım'da yaşanan taht kavgaları nedeniyle Ferhad Paşa'nın akıbetinden endişe ediliyordu.[35]

Kırım'da yaşanan karışıkların neden olduğu gecikmelere rağmen Ferhad Paşa 1585 yılının yaz aylarında Şemahı'ya ulaşmıştı. Valilik vazifesine başladıktan sonra Ferhad Paşa, Şemahı ve farklı bölgelerde pek çok kişiye tımar, zeamet ve diğer memurluklar kazandırmıştı.[36] Bunun haricinde diğer faaliyetlerine dair bilgiye ulaşılamamaktadır. Bu nedenle Ferhad Paşa'nın Şemahı valiliği ve hayatının geri kalanı yeni bilgiler tespit edilene kadar karanlıkta kalacaktır.

Sonuç

Farklı kaynaklardaki bilgilerle kıyaslayıp sahilliğini tayin etmek mümkün olmamasına rağmen Âsafî Mehmed Çelebi, Ferhad Kethüda'nın hayatının ilk dönemi ve memuriyet yıllarına dair bilgiler sağlamış ve böylece hikayesinin bir kısmını Osmanlı arşiv belgelerinden takip etmemize imkân tanımıştır. Bu sayede Âsafî'nin, Özdemiroğlu Osman Paşa'ya yakınlığı sayesinde Ferhad Kethüda hakkındaki rivayetlerini çarpıttığı ve değiştirdiği tespit edilebilmiştir. Belki de Âsafî Basra valiliği sırasında adı yolsuzluğa karışan Osman Paşa'yı benzer bir olayın mağduru olarak sunmak ve kötü şöhretini başka bir

memura yıkmak istemişti. Diğer taraftan, Sultan III. Murad ve başkentteki yönetici rical, Osman Paşa'nın parasını ve değerli eşyalarını çalmış olmasına rağmen Ferhad Kethüda'yı ölüm veya diğer ağır cezalara tabi tutmamıştır. Halihazırda yolsuzluğa adı karışan Osman Paşa'nın paralarının çalınmasının devlet nazarında ciddi bir suç olarak değerlendirilmediği düşünülebilir. Hatta Ferhad Kethüda'da İstanbul'a getirilince yüksek ihtimalle Osman Paşa'nın paralarına devlet el koymuş ve böylece ona yolsuzluğunun bedeli de ödetilmişti. Ferhad Kethüda'ya gelince doğu serhaddinde zorlu bir göreve tayin edilerek bir anlamda cezalandırılmıştı. Şemahı'daki valilik yılları onun için her bir vazife hem de bir cezai işlev görmüştü. Neticede döneminin en önemli devlet adamlarından biriyle kurduğu yakın münasebet, aleyhindeki suçlamalar ve en sonunda devletin kendisi hakkında verdiği karar sebebiyle Ferhad Kethüda akranları arasında geriye anlatılmaya değer bir hikâye bırakabilmiştir.

Kaynakça

- [1] Eserdeki minyatürler hakkında genel bir değerlendirme için bkz. Gönül Kaya, Resimli bir Osmanlı tarihi: Âsafî Paşa'nın Şecâatnâme'si, (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2006), s. 71-116
- [2] Eserin içeriği, kronolojik düzeni, dil yapısı ve müellifin hayatına dair genel bilgiler için bkz. Süleyman Eroğlu, Âsafî'nin Şecâatnâme'si (İnceleme Metin) (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2007), s. 1-165
- [3] Âsafî Dal Mehmed Çelebi, Şecâ'atnâme, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, nr. 6043, nşr. Abdülkadir Özcan, Çamlıca, 2007, vr. 190b-191a
- [4] Mehmet Canatar, "Kethüdâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2002, c. 25, s. 333
- [5] Özdemiroğlu Osman Paşa'nın hayatı ve kariyeri için bkz. Reyhan Şahin Allahverdi, Özdemiroğlu Osman Paşa ve Dönemi (1527-1585), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012, s. 18-50
- [6] BOA, A. DVNSMHH. d. 25, hk. 2334
- [7] 1568'den itibaren Hama Halep eyaletinin sancaklarından biri olmuştur bkz. Robert Mantran, "Hama", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1997, c. 15, s. 397
- [8] Âsafî, Şecâ'atnâme, vr. 37a-37b
- [9] Hatta Basra hazinesinde kalan borcunun önce Diyarbakır'dan karşılanmasına karar verilmişse de bizzat Osman Paşa'nın isteğiyle Basra'daki mallar satılarak akçesi ödenmiştir bkz. BOA, A. DVNSMHH. d. 28, hk. 887; d. 29, hk. 29, 33
- [10] Soruşturma ile alakalı yazılmış hükümler için bkz. BOA, A. DVNSMHH. d. 29, hk. 157, 171, 180, 209, 460
- [11] Erhan Afyoncu, "Zeâmet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2013, c. 44, s. 162-164
- [12] BOA, A. DVNSMHH. d. 32, hk. 228
- [13] BOA, A. DVNSMHH. d. 40, hk. 556
- [14] Âsafî, Şecâ'atnâme, vr. 191a
- [15] BOA, A. DVNSMHH. d. 40, hk. 150
- [16] BOA, A. DVNSMHH. d. 37, hk. 512
- [17] BOA, A. DVNSMHH. d. 40, hk. 211
- [18] Yeniçeri kethüdasına gönderilen hükümde icazet aldığını iddia ederek Osman Paşa'nın yanından ayrılan kapı kullarının akıbetlerini öğrenmesini ve sorunu gidermesi istenir bkz. BOA, MD, 47, hk. 260; Başka bir hükümden icazet almadan ulufe bahanesiyle Şirvan'ı terk edip İstanbul'a gelen bölük halkından kimselere ulufelerinin verilmediği ve tekrar Şirvan'a gönderildiği öğrenilir bkz. BOA, MD, 44, hk. 144; Osman Paşa'yı terk eden askerlerden Âsafî'de bahseder ve bu gelişmeye münhasır bir minyatürde bulunur bkz. Âsafî, Şecâatnâme, vr. 105b-110a
- [19] BOA, A. DVNSMHH. d. 42, hk. 643, 23 Muharrem 989
- [20] Âsafî, Şecâ'atnâme, vr. 191b-192a

- [21] BOA, A. DVNSMHHM. d. 44, hk. 83; Aynı tarihte Azak beyine gönderilen hükümde Ferhad Kethüda'nın başbuğluğu haber verilmiş, Kefe'den yola çıkacak askerlere ulaşım için gerekli araba, deve ve sair teçhizatın hazırlanması emredilmiştir bkz. aynı defter, hk. 82
- [22] BOA, A. DVNSMHHM. d. 44, hk. 87, 88
- [23] Emektar Cafer Paşa ile alakalı bkz. Emirhan Özçelik, "Acem Serhaddinde Cafer Paşalar: Şirvan ve Tebriz Eyaletlerinin Muhafazası (1583-1591), FSM İlmî Araştırmalar İslam ve Toplum Bilimleri Dergisi, 18, 2021, s. 147-164
- [24] BOA, A. DVNSMHHM. d. 49, hk. 373; Ayrıca Kefe kadısı ve Canik beyine gönderilen hükümlerde de Demirkapı seferine memur edilen Ferhad Kethüda'nın Kefe'de nakli mümkün olan gemi alat ve esbaplarını götüreceği söylenmiş, bunun için ona gerekli yardımı yapmaları emredilmiştir bkz. aynı defter, hk. 340, 374
- [25] BOA, A. DVNSMHHM. d. 51, hk. 10, 11, 23
- [26] Âsafî, Şecâ'atnâme, vr. 192a
- [27] BOA, A. DVNSMHHM. d. 51, hk. 19
- [28] BOA, A. DVNSMHHM. d. 52, hk. 12
- [29] BOA, A. DVNSMHHM. d. 52, hk. 91
- [30] BOA, A. DVNSMHHM. d. 53, hk. 18-1
- [31] Âsafî, Şecâ'atnâme, vr. 192b-195a
- [32] BOA, A. DVNSMHHM. d. 53, hk. 716
- [33] BOA, A. DVNSMHHM. d. 53, hk. 776
- [34] BOA, A. DVNSMHHM. d. 53, hk. 720
- [35] Kırım'da yaşanan taht kavgaları esnasında Özdemiroğlu Osman Paşa'ya yardımcı olması için Sinop'tan kadirga temin etmekle görevlendirilen Cezayir beylerbeyi Kaptan Ali Paşa'ya gönderilen hükümde artık savaşların sonlanmasıyla kadirga temin etmesine ihtiyaç kalmadığı söylenmiştir. O saatten sonra Demirkapı'ya gönderilecek topların evvela Trabzon'a nakledilmesi için Şemahî valisi Ferhad Paşa ve Kefe sancakbeyi İbrahim Paşa ile görüşmesi istenmiştir. Bu durum iç savaşlar esnasında Ferhad Kethüda'nın Kırım'dan çıkamadığını göstermektedir. Dolayısıyla Âsafî'nin rivayetinde yine eksik noktalar olduğu söylenebilir. Hüküm için bkz. BOA, A. DVNSMHHM. d. 53, hk. 828; Ayrıca bkz. BOA, A. DVNSMHHM. d. 59, hk. 35
- [36] Tevcihata dair gönderilmiş bazı hüküm ve kayıtlar için bkz. BOA, A. DVNSMHHM. d. 56, hk. 50, 178, 186, 365, 415, 456, 461, 467, 588; BOA, KK. d. 244, s. 115, 178